

# Spis treści

|                                                                             |           |
|-----------------------------------------------------------------------------|-----------|
| Autorzy tomu .....                                                          | 17        |
| Przedmowa .....                                                             | 23        |
| <b>Rozdział 1</b>                                                           |           |
| <b>ELEMENTY FILOZOFII DLA PSYCHOLOGÓW .....</b>                             | <b>29</b> |
| 1.1. Wprowadzenie .....                                                     | 30        |
| 1.2. Główne pytania metafizyczne .....                                      | 31        |
| 1.2.1. Co istnieje? .....                                                   | 31        |
| 1.2.2. Metafizyka a nauka .....                                             | 32        |
| 1.2.3. Idee i inne przedmioty abstrakcyjne .....                            | 33        |
| 1.2.4. Spór o powszechniki .....                                            | 34        |
| 1.3. Źródła poznania .....                                                  | 36        |
| 1.3.1. Senptycyzm i irracjonalizm .....                                     | 36        |
| 1.3.2. Racjonalizm .....                                                    | 37        |
| 1.3.3. Aprioryzm i empiryzm genetyczny .....                                | 38        |
| 1.4. Umysł .....                                                            | 41        |
| 1.4.1. Psychologia w starożytności .....                                    | 41        |
| 1.4.2. Problem psychofizyczny – kierunki klasyczne .....                    | 41        |
| 1.4.3. Problem psychofizyczny – kierunki współczesne .....                  | 42        |
| 1.5. Granice poznania i metoda naukowa .....                                | 44        |
| 1.5.1. Przewrót kopernikański Kanta .....                                   | 44        |
| 1.5.2. Realizm i idealizm epistemologiczny .....                            | 45        |
| 1.5.3. Problem indukcji .....                                               | 46        |
| 1.6. Prawda i znaczenie .....                                               | 49        |
| 1.7. Wiedza i działanie – w stronę etyki .....                              | 51        |
| 1.7.1. Determinizm, wolna wola, dobro i zło .....                           | 51        |
| 1.7.2. Klasyczne szkoły etyczne .....                                       | 53        |
| 1.8. Jednostka – wspólnota – władza. Filozofia społeczna i polityczna ..... | 55        |
| 1.8.1. Starożytna filozofia społeczna .....                                 | 55        |
| 1.8.2. Teorie umowy społecznej .....                                        | 56        |
| 1.8.3. Konserwatyzm, liberalizm, socjalizm .....                            | 57        |
| 1.8.4. Filozofia Ducha .....                                                | 59        |
| 1.8.5. Materializm historyczny (marksizm) .....                             | 60        |
| 1.8.6. Współczesna filozofia społeczna – dyskusje wokół liberalizmu .....   | 61        |
| 1.9. Człowiek .....                                                         | 63        |
| 1.9.1. Egzystencjalizm i klasyczne koncepcje człowieka .....                | 63        |
| 1.9.2. Konstytucja podmiotowości .....                                      | 66        |
| 1.10. Podsumowanie .....                                                    | 67        |

## Rozdział 2

**HISTORIA PSYCHOLOGII – OD WUNDTA DO CZASÓW NAJNOWSZYCH**

|                                                                                                              |     |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>2.1. Wprowadzenie</b>                                                                                     | 74  |
| <b>2.2. Wundta koncepcja psychologii jako nauki o świadomym doświadczeniu bezpośrednim</b>                   | 77  |
| 2.2.1. Tło historyczno-filozoficzne powołania przez Wundta do życia psychologii jako niezależnej nauki       | 77  |
| 2.2.2. Okoliczności wprowadzenia przez Wundta metody eksperymentu laboratoryjnego do psychologii             | 78  |
| 2.2.2.1. Eksperyment w psychologii jako metoda wspomaganie samoobserwacji                                    | 79  |
| 2.2.2.2. Samoobserwacja eksperymentalna umożliwia wnioskowanie o naturze nieświadomych procesów psychicznych | 80  |
| 2.2.3. Nieeksperymentalna psychologia historyczno-kulturowa                                                  | 81  |
| <b>2.3. Reakcja na psychologię Wundta – szkoła wüzburgska, psychologia aktów i psychologia postaci</b>       | 83  |
| 2.3.1. Czy myślenie można badać eksperymentalnie?                                                            | 83  |
| 2.3.2. Aktywne i intencjonalne doświadczenie jako przedmiot psychologii                                      | 84  |
| 2.3.3. Psychologia postaci neguje Wundtowską zasadę syntezy twórczej                                         | 85  |
| 2.3.4. Psychologia postaci pierwszym przejawem wielkiego kryzysu psychologii                                 | 86  |
| <b>2.4. Funkcjonalizm – psychologia poręcza za filozofię. Zastosowanie zasad psychologicznych w praktyce</b> | 87  |
| 2.4.1. Psychologia bada umysł w działaniu                                                                    | 87  |
| 2.4.2. Funkcjonalizm toruje drogę praktycznym zastosowaniom psychologii                                      | 88  |
| 2.4.3. Psychologia funkcjonalna jako sprawdzian praktycznej użyteczności pragmatycznej teorii prawdy         | 89  |
| <b>2.5. Psychologia behawiorystyczna – chwilowy rozbrat psychologii z filozofią</b>                          | 89  |
| 2.5.1. Zachowanie – a nie świadomość – przedmiotem psychologii                                               | 89  |
| 2.5.1.1. „Manifest behawiorystyczny” Watsona                                                                 | 90  |
| 2.5.1.2. Czy behawioryzm jest jeszcze psychologią?                                                           | 90  |
| 2.5.2. W roku 1913 nie było rewolucji w psychologii                                                          | 91  |
| 2.5.3. Kryzys psychologii tem intelektualnym wystąpienia Watsona                                             | 91  |
| 2.5.4. Behawioryzm metafizyczny chwilowym rozstaniem psychologii z filozofią                                 | 92  |
| <b>2.6. Neobehawioryzm – psychologia ponownie brata się z filozofią</b>                                      | 92  |
| 2.6.1. Behawioryzm Watsonowski maksymalnie uproszczył przedmiot psychologii                                  | 93  |
| 2.6.2. Neobehawioryzm jako mariaż amerykańskiego behawioryzmu z europejskim neopozytywizmem                  | 93  |
| 2.6.2.1. Zasada operacyjnego definiowania pojęć psychologicznych                                             | 94  |
| 2.6.2.2. Status teorii w neobehawioryzmie                                                                    | 95  |
| <b>2.7. Psychoanaliza – od aspiracji naukowych do mitu</b>                                                   | 96  |
| 2.7.1. Nieświadoma świadomość                                                                                | 96  |
| 2.7.2. Nieświadome jako zjawisko i jako system                                                               | 97  |
| 2.7.3. Uwiedzeniowa teoria hysterii i zmienne koleje jej losu                                                | 97  |
| 2.7.3.1. „Już nie wierzę w moją neuroticę”                                                                   | 98  |
| 2.7.3.2. Dlaczego Freud porzucił swoją uwiedzeniową teorię hysterii?                                         | 100 |
| 2.7.3.3. Intelektualne i polityczne następstwa porzucenia przez Freuda uwiedzeniowej teorii hysterii         | 101 |
| 2.7.4. Adlerowsko-jungowska alternatywa                                                                      | 103 |
| 2.7.4.1. Psychologia indywidualna Alfreda Adlera                                                             | 103 |
| 2.7.4.2. Psychologia analityczna Carla Gustawa Junga                                                         | 103 |
| <b>2.8. Psychologia humanistyczna – nauka czy filozofia życia?</b>                                           | 104 |
| 2.8.1. Psychologia humanistyczna jako reakcja na ograniczenia psychoanalizy i behawioryzmu                   | 104 |
| 2.8.2. Samoakualizacja a samotranscendencja                                                                  | 105 |
| <b>2.9. Orientacja poznawcza – ostatnie słowo psychologii?</b>                                               | 106 |
| <b>2.10. Historia polskiej myśli psychologicznej – okres przednaukowy</b>                                    | 107 |
| 2.10.1. Narodziny polskiej refleksji psychologicznej                                                         | 108 |
| 2.10.1.1. Łacińskie początki polskiej myśli psychologicznej                                                  | 108 |
| 2.10.1.2. Źródła rodzimej literatury psychologicznej                                                         | 109 |
| 2.10.1.3. Narodziny polskiej terminologii psychologicznej                                                    | 111 |
| 2.10.2. Zapowiedzi powstania odrębnej nauki empirycznej                                                      | 112 |
| 2.10.2.1. Próba psychologii pierwowzrostowej według Józefa Kalasarnego Szaniawskiego                         | 112 |
| 2.10.2.2. Psychofizjologia oraz psychologia rozwojowo-wychowawcza według Jędrzeja Śniadeckiego               | 114 |
| 2.10.2.3. Rozważny wywód sił i działań umysłowych – w ujęciu Jana Śniadeckiego                               | 115 |
| 2.10.2.4. Między typologią a paleontologią umysłu – Michała Wysznińskiego Charaktery rozumów ludzkich        | 116 |

|                                                                                                                       |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 2.10.3. Pierwsze projekty uprawiania psychologii naukowej oraz początki naturalizacji umysłu                          | 118 |
| 2.10.3.1. Józefa Kremera pionierski projekt uprawiania psychologii naukowej                                           | 118 |
| 2.10.3.2. Zarys psychologii empirycznej według Mikołaja Lipińskiego                                                   | 119 |
| 2.10.3.3. Początki naturalizacji umysłu w dziełach Wiktora Feliksa Szokalskiego                                       | 120 |
| 2.10.3.4. Jak należy badać duszę? Julian Ochowicz o metodzie badań psychologicznych                                   | 121 |
| <b>2.11. Pierwsze pracownie psychologii eksperymentalnej i ich twórcy – polska psychologia wkracza na drogę nauki</b> | 123 |
| 2.11.1. Władysław Heinrich – prekursor behawioryzmu i założyciel pierwszej pracowni psychologii eksperymentalnej      | 124 |
| 2.11.2. Edward Abramowski – od badań nad pamięcią do metafizyki doświadczalnej                                        | 126 |
| 2.11.3. Psychologiczna szkoła lwowska – Kazimierz Twardowski i jego uczniowie                                         | 127 |
| 2.11.3.1. Rys humanistyczny we współczesnej polskiej psychologii                                                      | 128 |
| 2.11.4. Pierwsze zastosowania psychologii w praktyce                                                                  | 129 |
| 2.11.5. Pierwsze lata psychologii po II wojnie światowej                                                              | 132 |
| <b>2.12. Podsumowanie</b>                                                                                             | 134 |

## Rozdział 3

### ETYCZNE PROBLEMY DZIAŁALNOŚCI PRAKTYCZNEJ, EDUKACYJNEJ I NAUKOWEJ PSYCHOLOGA

|                                                                                                                                                                         |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 3.1. Wprowadzenie                                                                                                                                                       | 138 |
| 3.2. Etyczne problemy praktyki psychologicznej                                                                                                                          | 140 |
| 3.2.1. Etyczne problemy diagnostyki psychologicznej                                                                                                                     | 140 |
| 3.2.1.1. Ustalanie kontraktu w diagnostyce psychologicznej                                                                                                              | 140 |
| 3.2.1.2. Przebieg procesu diagnostycznego                                                                                                                               | 141 |
| 3.2.1.3. Zakończenie procesu diagnostycznego                                                                                                                            | 142 |
| 3.2.2. Etyczne zasady udzielania pomocy psychologicznej                                                                                                                 | 143 |
| 3.2.2.1. Ustalanie kontraktu terapeutycznego                                                                                                                            | 144 |
| 3.2.2.2. Przebieg procesu pomagania                                                                                                                                     | 144 |
| 3.2.2.3. Zakończenie procesu pomagania                                                                                                                                  | 147 |
| 3.2.3. Czy można udzielać pomocy psychologicznej przez internet?                                                                                                        | 147 |
| 3.3. Kompetencje w praktyce psychologicznej                                                                                                                             | 148 |
| 3.4. Etyczne aspekty nauczania psychologii                                                                                                                              | 149 |
| 3.4.1. Przygotowanie psychologa do zawodu                                                                                                                               | 150 |
| 3.4.2. Nauczanie psychologii niepsychologów                                                                                                                             | 151 |
| 3.5. Popularyzacja psychologii. Psycholog w mediach                                                                                                                     | 151 |
| 3.6. Etyczne zasady prowadzenia badań naukowych w psychologii                                                                                                           | 152 |
| 3.6.1. Użytkowanie przez badacza zgody na udział w badaniu, zapewnienie anonimowości i poufności oraz ochrona sfery prywatności osoby uczestniczącej w badaniu naukowym | 155 |
| 3.6.2. Kontrowersje dotyczące okłamywania osób uczestniczących w badaniu naukowym                                                                                       | 158 |
| 3.6.3. Ocena etyczności badań naukowych w psychologii                                                                                                                   | 160 |
| 3.7. Podsumowanie                                                                                                                                                       | 168 |
| Załącznik A. Kodeks etyczno-zawodowy psychologa                                                                                                                         | 170 |

## Rozdział 4

### METODOLOGIA. PODSTAWY METODOLOGICZNE I STATYSTYCZNE PROWADZENIA BADAŃ NAUKOWYCH W PSYCHOLOGII

|                                                                                                                                     |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 4.1. Wprowadzenie                                                                                                                   | 176 |
| 4.2. Poznanie psychologiczne jako poznanie naukowe                                                                                  | 178 |
| 4.2.1. Czy psychologia jest nauką, a jeżeli tak, to jaką?                                                                           | 178 |
| 4.2.2. Cechy poznania naukowego (psychologicznego)                                                                                  | 181 |
| 4.2.3. Dwie drogi sprawdzania twierdzeń naukowych w naukach empirycznych – pozytywna (konfirmacjaizm) i negatywna (falsyfikacjaizm) | 189 |
| 4.2.4. Osobliwości języka naukowego psychologii: zmienne – istotność – kontrola                                                     | 194 |

|                                                                                                                       |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 4.2.5. Stawianie pytań badawczych i formułowanie hipotez, poddawanych następnie testom empirycznym                    | 202 |
| 4.2.6. Struktura procesu badawczego                                                                                   | 205 |
| <b>4.3. Język statystyki jako język badań empirycznych</b>                                                            | 207 |
| 4.3.1. Sposób przedstawiania wyników badań empirycznych                                                               | 207 |
| 4.3.1.1. Graficzna i tabelaryczna postać rozkładów liczebności                                                        | 207 |
| 4.3.1.2. Wskaźniki opisowe dla rozkładów liczebności                                                                  | 212 |
| 4.3.2. Dobór osób do badań psychologicznych                                                                           | 223 |
| 4.3.2.1. Dobór losowy                                                                                                 | 224 |
| 4.3.2.2. Dobór nielosowy                                                                                              | 226 |
| 4.3.3. Sprawdzanie hipotez statystycznych                                                                             | 228 |
| 4.3.3.1. Hipotezy o związkach pomiędzy zmiennymi – współczynniki korelacji i współczynniki kontyngencji               | 228 |
| 4.3.3.2. Hipotezy o różnicach pomiędzy grupami – testy istotności różnic                                              | 239 |
| 4.3.4. Sposób łączenia różnych informacji o osobach badanych                                                          | 246 |
| 4.3.4.1. Porównanie profili                                                                                           | 246 |
| 4.3.4.2. Analiza skupień – grupowanie osób                                                                            | 251 |
| 4.3.4.3. Analiza czynnikowa – grupowanie zmiennych                                                                    | 258 |
| 4.3.5. Pakiety statystyczne (na przykładzie SPSS for Windows) w statystycznej analizie wyników badań psychologicznych | 268 |
| <b>4.4. Podstawowe modele badawcze: eksperymentalny i korelacyjny</b>                                                 | 272 |
| 4.4.1. Model eksperymentalny                                                                                          | 273 |
| 4.4.1.1. Klasyczny model eksperymentalny: jedna zmienna niezależna (dwuwartościowa) wpływa na jedną zmienną zależną   | 274 |
| 4.4.1.2. Trafność planu eksperymentalnego                                                                             | 286 |
| 4.4.2. Model korelacyjny                                                                                              | 291 |
| 4.4.3. Negatywne efekty interakcji psycholog (jako badacz) – osoba uczestnicząca w badaniu naukowym                   | 295 |
| <b>4.5. Podsumowanie</b>                                                                                              | 300 |
| <b>Rozdział 5</b>                                                                                                     |     |
| <b>GENETYKA ZACHOWANIA I PSYCHOLOGIA EWOLUCYJNA</b>                                                                   | 303 |
| <b>5.1. Wprowadzenie</b>                                                                                              | 304 |
| <b>5.2. Darwinowskie korzenie psychologii</b>                                                                         | 305 |
| 5.2.1. Zjawisko różnic indywidualnych i jego źródła                                                                   | 305 |
| 5.2.2. Genetyka zachowania człowieka                                                                                  | 309 |
| 5.2.2.1. Genetyka ilościowa – przedmiot, cele i metody badań                                                          | 313 |
| 5.2.2.2. Czynniki warunkujące różnice indywidualne – ewolucja poglądów                                                | 315 |
| 5.2.2.3. Geny a zachowanie – od odziedziczalności do polimorfizmów genetycznych                                       | 315 |
| <b>5.3. Podstawowe pojęcia ewolucjonizmu</b>                                                                          | 317 |
| 5.3.1. Rodzaje doboru                                                                                                 | 317 |
| 5.3.2. Spór o ewolucję zachowania                                                                                     | 318 |
| 5.3.3. Współczesna socjobiologia i początki psychologii ewolucyjnej                                                   | 320 |
| 5.3.3.1. Agresja                                                                                                      | 320 |
| 5.3.3.2. Rozród i opieka nad potomstwem                                                                               | 321 |
| 5.3.3.3. Dzieciobójstwo                                                                                               | 324 |
| 5.3.3.4. Życie w grupie                                                                                               | 324 |
| 5.3.3.5. Ewolucja społeczeństw                                                                                        | 325 |
| 5.3.3.6. Mechanizmy ewolucji zachowań społecznych                                                                     | 326 |
| <b>5.4. Uwarunkowania genetyczne i środowiskowe ujawniające się w różnicach indywidualnych</b>                        | 327 |
| 5.4.1. Osobowość                                                                                                      | 327 |
| 5.4.2. Zdolności                                                                                                      | 328 |
| 5.4.3. Psychopatologia                                                                                                | 330 |
| 5.4.4. Zachowania antyspołeczne                                                                                       | 331 |
| 5.4.5. Stres i uzależnienia                                                                                           | 332 |
| <b>5.5. Co wnoszą do rozważań o naturze ludzkiej genetyka zachowania i psychologia ewolucyjna?</b>                    | 333 |
| 5.5.1. Indywidualna droga życiowa człowieka                                                                           | 335 |
| 5.5.2. Różnice międzyplciowe pod względem charakterystyk psychologicznych – z perspektywy psychologii ewolucyjnej     | 335 |
| <b>5.6. Podsumowanie</b>                                                                                              | 337 |

## Rozdział 6

## PROCESY POZNAWCZE

|                                                                                            |     |
|--------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 6.1. Wprowadzenie                                                                          | 339 |
| 6.2. Sposztrzymanie                                                                        | 340 |
| 6.2.1. Procesy sensoryczne                                                                 | 341 |
| 6.2.1.1. Psychofizyka klasyczna                                                            | 342 |
| 6.2.1.2. Prawa psychofizyczne                                                              | 343 |
| 6.2.1.3. Proóg zmysłowy i metody jego pomiaru                                              | 344 |
| 6.2.1.4. Teoria detekcji sygnałów                                                          | 348 |
| 6.2.1.5. Pamięć sensoryczna                                                                | 352 |
| 6.2.2. Organizacja percepcyjna                                                             | 355 |
| 6.2.2.1. Percepcja kształtu                                                                | 355 |
| 6.2.2.2. Prawa organizacji percepcyjnej                                                    | 357 |
| 6.2.2.3. Percepcja przestrzeni                                                             | 364 |
| 6.2.2.4. Stałość percepcji                                                                 | 365 |
| 6.2.2.5. Wzrost dwuocznego                                                                 | 368 |
| 6.2.3. Wyodrębnianie cech i schematy poznawcze w sposztrzymaniu                            | 370 |
| 6.3. Rozpoznawanie obrazów                                                                 | 371 |
| 6.3.1. Percepcja a kategoryzacja w rozpoznawaniu obrazów                                   | 371 |
| 6.3.1.1. Organizacja percepcyjna jako proces kategoryzacji                                 | 372 |
| 6.3.1.2. Klasyczne teorie kategoryzacji percepcyjnej                                       | 374 |
| 6.3.1.3. Prototypowe modele kategoryzacji                                                  | 375 |
| 6.3.1.4. Egzemplarzowe modele kategoryzacji                                                | 378 |
| 6.3.2. Podobieństwo w rozpoznawaniu obrazów                                                | 379 |
| 6.3.2.1. Kontest w kształtowaniu relacji podobieństwa                                      | 379 |
| 6.3.2.2. Uwaga i motywacja w sposztrzymaniu podobieństwa                                   | 381 |
| 6.3.2.3. Podobieństwo i rozpoznawanie obrazów w podejściu koneksjonistycznym               | 384 |
| 6.4. Wyobrażenia i reprezentacja rzeczywistości                                            | 385 |
| 6.4.1. Podstawowe rodzaje wyobrażeń                                                        | 385 |
| 6.4.2. Wyobrażenia a sposztrzymanie                                                        | 388 |
| 6.4.3. Wyobrażenia a inne typy reprezentacji                                               | 389 |
| 6.4.4. Stanowisko obrazowe i proporcjonalne                                                | 393 |
| 6.4.5. Struktury neuronalne zaangażowane w generowanie wyobrażeń i operowanie nimi         | 397 |
| 6.4.6. Wyobrażenia i wyobrażenia                                                           | 398 |
| 6.4.7. Praktyczne zastosowania wyników badań nad wyobrażeniami                             | 399 |
| 6.5. Pojęciowa reprezentacja rzeczywistości                                                | 400 |
| 6.5.1. Pojęcie i kategoria                                                                 | 401 |
| 6.5.2. Funkcje pojęć                                                                       | 402 |
| 6.5.3. Teorie pojęć                                                                        | 403 |
| 6.5.3.1. Teorie podobieństwa                                                               | 403 |
| 6.5.3.2. Pojęcia jako teorie nazwe                                                         | 415 |
| 6.5.4. Wnioski                                                                             | 417 |
| 6.6. Pamięć i uczenie się                                                                  | 418 |
| 6.6.1. Historyczne relacje między uczeniem się a pamięcią                                  | 418 |
| 6.6.2. Czym jest pamięć? O zwodniczej roli metafor                                         | 419 |
| 6.6.3. Klasyfikacja procesów pamięciowych                                                  | 422 |
| 6.6.4. Fazy procesu pamięciowego                                                           | 426 |
| 6.6.5. Procesy kodowania informacji                                                        | 428 |
| 6.6.6. Pamięć operacyjna                                                                   | 429 |
| 6.6.7. Pamięć trwała                                                                       | 431 |
| 6.6.7.1. Pamięć semantyczna                                                                | 433 |
| 6.6.7.2. Pamięć epizodyczna                                                                | 435 |
| 6.6.8. Pamięć autobiograficzna                                                             | 437 |
| 6.6.8.1. Struktura pamięci autobiograficznej – baza danych i konstruowanie wspomnień       | 440 |
| 6.6.8.2. Czynniki decydujące o kodowaniu informacji w pamięci autobiograficznej            | 441 |
| 6.6.8.3. Specyficzne zjawiska występujące w pamięci autobiograficznej                      | 442 |
| 6.6.9. Zamiast podsumowania – synteza podejścia ekologicznego i laboratoryjnego Kihlstroma | 445 |

|                                                                             |     |
|-----------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>6.7. Uwaga i kontrola poznawcza</b>                                      | 445 |
| 6.7.1. Aspekty i funkcje uwagi                                              | 445 |
| 6.7.1.1. Selekcja źródeł informacji                                         | 446 |
| 6.7.1.2. Przeszukiwanie pola percepcyjnego                                  | 447 |
| 6.7.1.3. Przedłużona koncentracja                                           | 448 |
| 6.7.1.4. Kontrola czynności jednoczesnych                                   | 448 |
| 6.7.1.5. Przerzutność uwagi                                                 | 449 |
| 6.7.2. Teorie uwagi                                                         | 450 |
| 6.7.2.1. Teorie wczesnej selekcji                                           | 450 |
| 6.7.2.2. Teorie późnej selekcji                                             | 451 |
| 6.7.2.3. Teorie podzielności uwagi                                          | 453 |
| 6.7.2.4. Teorie przerzutności uwagi                                         | 456 |
| 6.7.3. Kontrola poznawcza                                                   | 456 |
| 6.7.3.1. Czynności automatyczne i kontrolowane                              | 456 |
| 6.7.3.2. Hamowanie i interferencja                                          | 458 |
| 6.7.3.3. Funkcje zarządcze                                                  | 460 |
| <b>6.8. Myślenie, rozumowanie i rozwiązywanie problemów</b>                 | 461 |
| 6.8.1. Myślenie                                                             | 461 |
| 6.8.1.1. Istota, funkcje i rodzaje myślenia                                 | 461 |
| 6.8.1.2. Struktura myślenia                                                 | 462 |
| 6.8.1.3. Algorytmy i heurystyki                                             | 463 |
| 6.8.2. Rozumowanie                                                          | 466 |
| 6.8.2.1. Istota i rodzaje rozumowania                                       | 466 |
| 6.8.2.2. Błędy w rozumowaniu i ich przyczyny                                | 468 |
| 6.8.3. Rozwiązywanie problemów                                              | 471 |
| 6.8.3.1. Czym jest rozwiązywanie problemu?                                  | 471 |
| 6.8.3.2. Istota i typy sytuacji problemowych                                | 472 |
| 6.8.3.3. Heurystyki rozwiązywania problemów                                 | 474 |
| 6.8.3.4. Fazy procesu rozwiązywania problemów                               | 476 |
| 6.8.3.5. Przeshody w rozwiązywaniu problemów                                | 478 |
| <b>6.9. Podejmowanie decyzji</b>                                            | 480 |
| 6.9.1. Etapy podejmowania decyzji                                           | 480 |
| 6.9.2. Klasyfikacja teorii decyzji i teoria użyteczności                    | 483 |
| 6.9.3. Strategie i heurystyki w podejmowaniu decyzji                        | 485 |
| 6.9.4. Teoria perspektywy                                                   | 487 |
| <b>6.10. Język i komunikacja</b>                                            | 489 |
| 6.10.1. Podstawowe cechy języka                                             | 490 |
| 6.10.1.1. Twórczy charakter języka                                          | 490 |
| 6.10.1.2. Język jako struktura                                              | 491 |
| 6.10.1.3. Sensowność języka                                                 | 491 |
| 6.10.1.4. Referencyjność języka                                             | 492 |
| 6.10.1.5. Interpersonalność                                                 | 492 |
| 6.10.1.6. Podwójna artykulacja – właściwość podstawowa czy dodatkowa?       | 492 |
| 6.10.2. Funkcje języka                                                      | 493 |
| 6.10.3. Poziomy analizy języka                                              | 495 |
| 6.10.3.1. Poziom fonologiczny                                               | 495 |
| 6.10.3.2. Poziom semantyczny                                                | 497 |
| 6.10.3.3. Poziom syntaktyczny                                               | 498 |
| 6.10.4. Komunikacja                                                         | 501 |
| 6.10.5. Język i procesy poznawcze                                           | 504 |
| 6.10.5.1. Uczenie się „języka” przez naczelną i jego konsekwencje poznawcze | 505 |
| 6.10.5.2. Język a procesy poznawcze – badania nad ludźmi                    | 507 |
| <b>6.11. Podsumowanie</b>                                                   | 509 |

## Rozdział 7

### EMOCJE I MOTYWACJA

|                                                                                                       |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>7.1. Wprowadzenie</b>                                                                              | 512 |
| <b>7.2. Powstawanie emocji – interakcja mechanizmów biologicznych, psychologicznych i społecznych</b> | 513 |
| 7.2.1. Czym jest emocja – czy możliwe jest odróżnienie emocji od innych procesów psychicznych?        | 513 |

|                                                                                                                                                                                                |     |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 7.2.1.1. Emocja, nastroj, zaburzenia afektywne, osobowość emocjonalna – rodzina pokrewnych zjawisk                                                                                             | 514 |
| 7.2.1.2. Biologiczne mechanizmy powstawania emocji – uniwersalne i specyficzne gatunkowo bodźce emocjonalne, Nieodwołalność i automatyczność biologicznie uwarunkowanych reakcji emocjonalnych | 517 |
| 7.2.1.3. Psychologiczne mechanizmy wzbudzania emocji                                                                                                                                           | 521 |
| 7.2.1.4. Społeczne mechanizmy powstawania emocji                                                                                                                                               | 523 |
| 7.2.2. Próba symezji – interakcja systemu neuronalnego, sensoryczno-motorycznego, motywacyjno-afektywnego i poznawczego w powstawaniu emocji                                                   | 525 |
| 7.2.2.1. System neuronalny                                                                                                                                                                     | 526 |
| 7.2.2.2. System semomotoryczny                                                                                                                                                                 | 527 |
| 7.2.2.3. System motywacyjny (afektywny)                                                                                                                                                        | 528 |
| 7.2.2.4. System poznawczy                                                                                                                                                                      | 529 |
| 7.2.3. Obwody emocjonalne w mózgu i programy emocji                                                                                                                                            | 529 |
| 7.2.4. Podejście odwołujące się do wymiarów i podejście różnicowe jako różne rozumienia istoty emocji                                                                                          | 530 |
| 7.2.4.1. Wymiar czy odrębne stany – dwa różne podejścia do emocji                                                                                                                              | 530 |
| 7.2.4.2. Klasyfikacja procesów emocjonalnych oparta na parametrach czasowych                                                                                                                   | 532 |
| 7.2.4.3. Klasyfikacja wymiaru emocji: znak, intensywność i treść                                                                                                                               | 532 |
| 7.2.5. Emocje a osobowość – dyspozycje emocjonalne, syndromy osobowości związane z funkcjonowaniem emocjonalnym                                                                                | 533 |
| 7.2.6. Wybrane zaburzenia emocjonalne oraz ich główne właściwości                                                                                                                              | 535 |
| 7.2.7. Teorie emocji                                                                                                                                                                           | 537 |
| 7.2.7.1. Czy pobudzenie fuzyologiczne jest przyczyną, czy też przejawem emocji?                                                                                                                | 538 |
| 7.2.7.2. Aktywacyjne teorie emocji                                                                                                                                                             | 541 |
| 7.2.7.3. Czy samo pobudzenie fuzyologiczne wystarcza do wywołania emocji? Dwuczynnikowa teoria emocji Schachtera i Singera                                                                     | 542 |
| 7.2.7.4. Wpływ ekspresji emocjonalnej na przeżywanie emocji                                                                                                                                    | 545 |
| 7.2.7.5. Funkcjonalistyczna koncepcja emocji Frijdy                                                                                                                                            | 548 |
| 7.2.7.6. Czy teorie emocji odnoszą się także do emocji złożonych?                                                                                                                              | 550 |
| <b>7.3. Wyrażanie emocji podstawowych i pochodnych</b>                                                                                                                                         | 553 |
| 7.3.1. Uniwersalność ekspresji emocji podstawowych – porównania międzykulturowe                                                                                                                | 553 |
| 7.3.1.1. Zmiany mimiczne i pantomiczne charakterystyczne dla poszczególnych emocji                                                                                                             | 555 |
| 7.3.1.2. Kulturowo zdefiniowane formy ekspresji emocji: emblematy, ilustratory, regulatory, manipulatory                                                                                       | 556 |
| 7.3.2. Koncepcja ekspresyjnego sprzężenia zwrotnego                                                                                                                                            | 556 |
| 7.3.3. Emocje pochodne oraz ich aspekt kulturowy                                                                                                                                               | 557 |
| 7.3.3.1. Czym są emocje pochodne i jak powstają?                                                                                                                                               | 557 |
| 7.3.3.2. Kulturowa specyfika doświadczania i ekspresji emocji                                                                                                                                  | 558 |
| 7.3.4. Rozwój ekspresji emocjonalnej                                                                                                                                                           | 562 |
| 7.3.5. Komunikacja emocjonalna – aspekt kontrolowany i automatyczny                                                                                                                            | 562 |
| 7.3.6. Podmiotowe i pozapodmiotowe mechanizmy regulacji emocji                                                                                                                                 | 564 |
| 7.3.6.1. Automatyczna regulacja przebiegu emocji                                                                                                                                               | 564 |
| 7.3.6.2. Podmiotowa kontrola emocji                                                                                                                                                            | 566 |
| 7.3.6.3. Kontrolowanie nastroju                                                                                                                                                                | 570 |
| <b>7.4. Współdeterminowanie zachowania przez emocje i poznanie</b>                                                                                                                             | 571 |
| 7.4.1. Dyskusja na temat pierwotności poznania względem emocji i emocji względem poznania                                                                                                      | 571 |
| 7.4.1.1. Skrajne stanowisko zakładające pierwotność poznania                                                                                                                                   | 571 |
| 7.4.1.2. Niezależność poznania i emocji                                                                                                                                                        | 572 |
| 7.4.1.3. Skrajne stanowisko zakładające pierwotność emocji: pojawienie się nowych technik badawczych umożliwiających wzbudzanie emocji przy minimalnym zaangażowaniu poznawczym                | 573 |
| 7.4.1.4. Spór o pierwotność jako przykład błędu ontologicznego                                                                                                                                 | 574 |
| 7.4.2. Wpływ emocji na przebieg wybranych procesów poznawczych                                                                                                                                 | 575 |
| 7.4.2.1. Zgodność znaku stanu afektywnego i elementów poznawczych                                                                                                                              | 575 |
| 7.4.2.2. Znak emocji a głębokość przetwarzania                                                                                                                                                 | 581 |
| 7.4.2.3. Pamięć tunelowa                                                                                                                                                                       | 582 |
| 7.4.3. Model infuzji afektu                                                                                                                                                                    | 585 |
| <b>7.5. Motywacja w najważniejszych systemach teoretycznych</b>                                                                                                                                | 588 |
| 7.5.1. Ewolucyjne podejście do motywacji – etologia i socjobiologia                                                                                                                            | 588 |
| 7.5.2. Psychodynamiczna teoria motywacji                                                                                                                                                       | 590 |
| 7.5.3. Behawiorystyczna teoria motywacji                                                                                                                                                       | 591 |
| 7.5.4. Problem motywacji w psychologii humanistycznej                                                                                                                                          | 593 |
| 7.5.5. Poznawcze koncepcje motywacji                                                                                                                                                           | 594 |
| 7.5.6. Motywacja w psychologii topologicznej                                                                                                                                                   | 596 |
| 7.5.7. Próba systematyzacji                                                                                                                                                                    | 596 |
| 7.5.8. Problem energetycznego zaplecza motywacji                                                                                                                                               | 597 |

|                                                                                  |     |
|----------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>7.6. Podstawowe mechanizmy motywacyjne</b>                                    | 598 |
| 7.6.1. Afektywne podstawy motywacji                                              | 598 |
| 7.6.1.1. Emocje jako determinanta sprawności działania                           | 598 |
| 7.6.1.2. Informacyjny i programujący aspekt oddziaływania emocji                 | 600 |
| 7.6.2. Poznawcze warunki pojawienia się motywacji – różne formy rozbieżności     | 601 |
| 7.6.3. Specyficzne ludzkie mechanizmy motywacyjne                                | 606 |
| 7.6.3.1. Motywacja wewnętrzna                                                    | 606 |
| 7.6.3.2. Motywacja osiągnięć                                                     | 606 |
| 7.6.3.3. Motywacje związane z obrazem własnej osoby                              | 611 |
| 7.6.3.4. Motywacja zmian rozwojowych                                             | 611 |
| <b>7.7. Typy motywacji</b>                                                       | 612 |
| 7.7.1. Homeostatyczne aspekty motywacji – przywracanie zaburzonej równowagi      | 613 |
| 7.7.1.1. Motywacje oparte na zasadzie napięcie – ulga: motywacja pokarmowa       | 613 |
| 7.7.1.2. Motywacje oparte na zasadzie napięcie – ulga: zachowania seksualne      | 615 |
| 7.7.1.3. Motywacje oparte na strachu i nadziei                                   | 616 |
| 7.7.1.4. Przywracanie równowagi poznawczej                                       | 617 |
| 7.7.2. Motywacje heterostatyczne – zaburzenie równowagi jako standard regulacji  | 617 |
| 7.7.2.1. Motywacje hedonistyczne                                                 | 617 |
| 7.7.2.2. Poszukiwanie nowości, złożoności i ciekawości poznawcza                 | 617 |
| 7.7.2.3. Motywacja własnej efektywności                                          | 618 |
| 7.7.3. Motywacja zadaniowa                                                       | 619 |
| 7.7.3.1. Zadania                                                                 | 619 |
| 7.7.3.2. Plany działania                                                         | 622 |
| 7.7.3.3. Perspektywa czasowa w realizacji zadań                                  | 627 |
| 7.7.4. Motywacje symultaniczne i hierarchiczne oraz konflikty motywacyjne        | 628 |
| 7.7.4.1. Motywacje symultaniczne                                                 | 628 |
| 7.7.4.2. Motywacje hierarchiczne                                                 | 629 |
| 7.7.4.3. Konflikty motywów                                                       | 629 |
| <b>7.8. Motywacja w przebiegu zachowania</b>                                     | 630 |
| 7.8.1. Działanie z perspektywy motywacyjnej – uwagi wprowadzające                | 630 |
| 7.8.2. Uruchomienie zachowania                                                   | 632 |
| 7.8.3. Podtrzymywanie aktywności i wytrwałość. Renesans sily woli                | 635 |
| 7.8.3.1. Koncepcja implementacji intencji Petera Gollwitzera                     | 638 |
| 7.8.3.2. Teoria kontroli działania Juliusa Kahla                                 | 640 |
| 7.8.3.3. Teoria kontroli Jutty Heckhausen i Richarda Schulza                     | 643 |
| 7.8.4. Zaniechanie działania                                                     | 646 |
| 7.8.5. Zakończenie działania                                                     | 647 |
| <b>7.9. Podsumowanie</b>                                                         | 648 |
| <b>Rozdział 8</b>                                                                |     |
| <b>OSOBOWOŚĆ</b>                                                                 | 651 |
| <b>8.1. Wprowadzenie</b>                                                         | 652 |
| <b>8.2. Główne orientacje w psychologii osobowości</b>                           | 654 |
| <b>8.3. Koncepcje psychoanalityczne</b>                                          | 655 |
| 8.3.1. „Każde działanie ma swoje wytłumaczenie”                                  | 655 |
| 8.3.2. Teoria klasyczna                                                          | 657 |
| 8.3.2.1. Teoria instynktów/popędów (model dynamiczny)                            | 659 |
| 8.3.2.2. Energia psychiczna (model ekonomiczny)                                  | 659 |
| 8.3.2.3. Motywy zachowania są nieświadome (model topograficzny)                  | 660 |
| 8.3.3. Rewizje teorii – neofreudyci                                              | 667 |
| 8.3.3.1. Psychologia indywidualna i analityczna – Adler i Jung                   | 667 |
| 8.3.3.2. Psychologia społeczno-kulturowa – Fromm i Horney                        | 668 |
| 8.3.3.3. Co neofreudyci wnieśli do psychoanalizy i jakie mają znaczenie dzisiaj? | 669 |
| 8.3.4. Dwie drogi psychoanalizy: psychologia ego i teorie relacji z obiektem     | 670 |
| 8.3.4.1. Psychologia ego – koncepcja Hartmanna                                   | 671 |
| 8.3.4.2. Znaczenie psychologii ego dla teorii osobowości                         | 673 |
| 8.3.4.3. Teorie relacji z obiektem – jak rozumiana jest relacja                  | 674 |
| 8.3.4.4. Wymiar interpersonalny w psychoanalizie – „cicha rewolucja”             | 679 |

|                                                                               |     |
|-------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 8.3.5. Psychoanaliza dzisiaj – podejście intersubiektywne                     | 679 |
| 8.3.6. Wnioski                                                                | 683 |
| <b>8.4. Koncepcje humanistyczne i psychologia pozytywna</b>                   | 683 |
| 8.4.1. Nurt humanistyczny a psychologia pozytywna                             | 684 |
| 8.4.1.1. Koncepcje humanistyczne – założenia                                  | 684 |
| 8.4.1.2. Osobowość jako potencjał samorealizacji – koncepcja Abrahama Masłowa | 685 |
| 8.4.1.3. Funkcjonowanie obronne i pełne – osobowość i ja według Carla Rogersa | 686 |
| 8.4.1.4. Terapia Gestalt                                                      | 688 |
| 8.4.1.5. Krytyka psychologii humanistycznej – czy uzasadniona?                | 688 |
| 8.4.2. Regulacja wewnętrzna – teoria samodeterminacji Deciego i Ryana         | 689 |
| 8.4.3. Psychologia pozytywna                                                  | 691 |
| 8.4.3.1. Czym jest szczęście – rozumienie eudajmonistyczne                    | 692 |
| 8.4.3.2. Szczęście jako uwniośnienie. Wymiar boskości                         | 692 |
| 8.4.3.3. Architektura szczęścia – jak je utrzymać i zwiększyć?                | 693 |
| 8.4.3.4. Użyj swoich sił – psychologia pozytywna Martina Seligmana            | 694 |
| 8.4.3.5. Psychologia pozytywna – programy terapii                             | 694 |
| 8.4.3.6. Perspektywy psychologii pozytywnej                                   | 696 |
| 8.4.4. Wnioski                                                                | 696 |
| <b>8.5. Psychologia egzystencjalna</b>                                        | 697 |
| 8.5.1. Specyfika podejścia egzystencjalnego                                   | 697 |
| 8.5.2. Człowiek w świecie – pełen dylematów                                   | 697 |
| 8.5.3. Wnioski                                                                | 699 |
| <b>8.6. Podejście poznawcze</b>                                               | 700 |
| 8.6.1. Geneza i specyfika podejścia poznawczego                               | 700 |
| 8.6.2. Kontrowersja „osoba – sytuacja”                                        | 701 |
| 8.6.3. Jak spostrzegamy i konstruujemy rzeczywistość?                         | 701 |
| 8.6.4. Czy aktywność człowieka jest w pełni świadoma?                         | 702 |
| 8.6.5. Czy przekonania mają wpływ na zachowanie?                              | 705 |
| 8.6.5.1. Przekonania dotyczące przyczyn zdarzeń                               | 705 |
| 8.6.5.2. Przekonania dotyczące natury ludzkiej                                | 706 |
| 8.6.5.3. Przekonania dotyczące przyszłości                                    | 707 |
| 8.6.5.4. Przekonania dotyczące wartości                                       | 707 |
| 8.6.5.5. Przekonania stałe i zmienne                                          | 707 |
| 8.6.6. Teoria wartości i możliwości Juliana Rottera                           | 708 |
| 8.6.7. Jakie zmienne tworzą osobowość – system poznawczo-afektywny            | 708 |
| 8.6.7.1. Struktura osobowości                                                 | 708 |
| 8.6.7.2. Stałość i spójność osobowości                                        | 709 |
| 8.6.8. Jakie są główne funkcje osobowości?                                    | 711 |
| 8.6.9. Teoria społeczno-poznawcza                                             | 712 |
| 8.6.9.1. Wzajemne oddziaływanie: osobowość – środowisko – zachowanie          | 712 |
| 8.6.9.2. Jak kształtuje się osobowość i skąd pochodzi zachowanie?             | 713 |
| 8.6.9.3. Złożoność osobowości                                                 | 713 |
| 8.6.9.4. Cele i samoregulacja                                                 | 715 |
| 8.6.9.5. Jak teoria społeczno-poznawcza wyjaśnia zaburzenia?                  | 716 |
| 8.6.10. Jeszcze o kontrowersji „osoba czy sytuacja”                           | 718 |
| 8.6.11. Wnioski                                                               | 719 |
| <b>8.7. Socjobiologiczna koncepcja osobowości</b>                             | 720 |
| 8.7.1. Czy to, co wyuczone, może zostać utrwalone w genach?                   | 720 |
| 8.7.2. Czym jest osobowość i czemu służy?                                     | 721 |
| 8.7.3. Słotki adaptacji                                                       | 721 |
| 8.7.4. Czy biologiczna natura człowieka może wyjaśniać tworzenie kultury?     | 722 |
| 8.7.5. Wnioski                                                                | 723 |
| <b>8.8. Psychologia narracyjna</b>                                            | 723 |
| 8.8.1. Jak człowiek nadaje sens i kreuje znaczenia?                           | 723 |
| 8.8.2. Teoria wartościowania                                                  | 725 |
| 8.8.3. Teoria tożsamości narracyjnej                                          | 726 |
| 8.8.4. Teoria dialogowego ja                                                  | 727 |
| 8.8.4.1. Czym jest i jak się przejawia dialogowe ja?                          | 727 |
| 8.8.4.2. Cemu służą zjawiska dialogowe?                                       | 727 |
| 8.8.5. Wnioski                                                                | 729 |

|                                                                                                  |     |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>8.9. Współczesne koncepcje Ja</b>                                                             | 731 |
| 8.9.1. Pojęcie Ja jest jak wiatr                                                                 | 731 |
| 8.9.2. Jak pojęcie Ja funkcjonuje w psychologii?                                                 | 731 |
| 8.9.2.1. Ja analizowane z poziomu jednostki: Ja podmiotowe i Ja przedmiotowe                     | 732 |
| 8.9.2.2. Ja analizowane na poziomie społecznym                                                   | 733 |
| 8.9.2.3. Ja podmiotowe, czyli procesy i funkcje, oraz Ja przedmiotowe, czyli treść i struktura   | 734 |
| 8.9.2.4. Ja podmiotowe – procesy i funkcje, czyli czynności – oraz pytanie, kto nimi zarządza    | 731 |
| 8.9.3. Struktura Ja – wiedza o sobie, ukierunkowania i motywy Ja                                 | 738 |
| 8.9.3.1. Jak tworzymy wiedzę o sobie i innych – schematy Ja                                      | 738 |
| 8.9.3.2. Koncepcja siebie – jedna czy wiele?                                                     | 739 |
| 8.9.3.3. Organizacja samowiedzy i samoocena                                                      | 740 |
| 8.9.3.4. Właściwości motywacyjne i rozbieżności w systemie Ja                                    | 742 |
| 8.9.3.5. Czy w strukturze ukryte są funkcje Ja?                                                  | 743 |
| 8.9.3.6. Dynamika systemu Ja – motywy stałości i zmiany                                          | 743 |
| 8.9.3.7. Co wnosi do psychologii perspektywa Ja podmiotowego i przedmiotowego?                   | 745 |
| 8.9.4. Społeczno-kulturowy kontekst koncepcji Ja                                                 | 747 |
| 8.9.5. Wnioski: osobowość czy Ja?                                                                | 748 |
| <b>8.10. Teoria osobowości: integracja – badania – aplikacje</b>                                 | 749 |
| 8.10.1. Integracyjny model osobowości                                                            | 749 |
| 8.10.1.1. Założenia dotyczące natury ludzkiej                                                    | 749 |
| 8.10.1.2. Pięcioczynnikowa teoria osobowości w ujęciu Costy i McCrae'a                           | 750 |
| 8.10.1.3. Propozycja Dana McDadamsa i Jennifer Pals                                              | 750 |
| 8.10.1.4. Trzy poziomy poznania osobowości – nowe światło?                                       | 753 |
| 8.10.1.5. Wnioski                                                                                | 755 |
| 8.10.2. Teoria a metody badań                                                                    | 755 |
| 8.10.2.1. Specyfika badań klinicznych, eksperymentalnych i kwestionariuszowych                   | 756 |
| 8.10.2.2. Badania nomotetyczne i idiograficzne                                                   | 757 |
| 8.10.3. Misja psychologii osobowości – znaczenie badań i aplikacji                               | 758 |
| 8.10.3.1. Wyzwania, jakie stoją przed nauką o osobowości                                         | 758 |
| 8.10.4. Kryteria porównań i oceny teorii osobowości                                              | 762 |
| <b>8.11. Podsumowanie</b>                                                                        | 762 |
| <b>Rozdział 9</b>                                                                                |     |
| <b>PSYCHOLOGIA RÓŻNIC INDYWIDUALNYCH</b>                                                         | 765 |
| <b>9.1. Wprowadzenie</b>                                                                         | 766 |
| <b>9.2. Paradygmat badań i podstawowe kategorie opisowe różnic indywidualnych</b>                | 767 |
| 9.2.1. Początki psychologii różnic indywidualnych                                                | 767 |
| 9.2.2. Przedmiot badań psychologii różnic indywidualnych                                         | 768 |
| 9.2.3. Cecha i zbliżone do niej konstrukty jako podstawowe kategorie opisu różnic indywidualnych | 769 |
| 9.2.3.1. Pojęcie cechy w ujęciu tradycyjnym i jego krytyka                                       | 769 |
| 9.2.3.2. Status cechy w świetle współczesnych poglądów i badań                                   | 770 |
| 9.2.3.3. Inne niż cecha kategorie służące do opisu różnic indywidualnych                         | 774 |
| <b>9.3. Temperament</b>                                                                          | 776 |
| 9.3.1. Pierwsze badania empiryczne nad temperamentem                                             | 776 |
| 9.3.1.1. Heymans – pionier badań empirycznych nad temperamentem                                  | 777 |
| 9.3.1.2. Typologia Pawłowa jako fizjologiczna podstawa czterech klasycznych temperamentów        | 777 |
| 9.3.1.3. Konstytucjonalne typologie temperamentu                                                 | 778 |
| 9.3.2. Pojęcie temperamentu                                                                      | 779 |
| 9.3.3. Teorie temperamentu powstałe w drugiej połowie XX stulecia                                | 780 |
| 9.3.3.1. Interakcyjna teoria temperamentu dziecka autorstwa Thomasa i Chess                      | 781 |
| 9.3.3.2. Teoria psychotyczności, ekstrawersji i neurotyczności (PEN) w ujęciu Eysencka           | 782 |
| 9.3.3.3. Rozwójowa teoria temperamentu                                                           | 785 |
| 9.3.3.4. Koncepcja temperamentu zahamowanego i niezahamowanego                                   | 786 |
| 9.3.3.5. Teoria emocjonalności, aktywności i towarzyskości Bussa i Plomin                        | 787 |
| 9.3.3.6. Teoria poszukiwania doznań Zuckermana                                                   | 788 |
| 9.3.3.7. Psychobiologiczny model temperamentu w ujęciu Cloninger                                 | 790 |
| 9.3.3.8. Regulacyjna teoria temperamentu                                                         | 791 |

|                                                                                                                            |     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 9.3.4. Funkcjonalne znaczenie temperamentu                                                                                 | 793 |
| 9.3.4.1. Funkcjonalne znaczenie temperamentu u dzieci                                                                      | 794 |
| 9.3.4.2. Funkcjonalne znaczenie temperamentu u osób dorosłych                                                              | 796 |
| <b>9.4. Osobowość</b>                                                                                                      | 799 |
| 9.4.1. Badania lekcyjne prowadzone w ramach pięcioczynnikowego modelu osobowości                                           | 799 |
| 9.4.1.1. Pierwszy etap badań nad strukturą osobowości                                                                      | 800 |
| 9.4.1.2. Drugi etap badań nad strukturą osobowości                                                                         | 800 |
| 9.4.2. Psychometryczne teorie osobowości nawiązujące do tradycji lekcyjnych                                                | 802 |
| 9.4.2.1. Szesnastoczynnikowa teoria osobowości Cattella                                                                    | 802 |
| 9.4.2.2. Psychometryczne podejście do badań nad pięcioczynnikową strukturą osobowości                                      | 804 |
| 9.4.2.3. Uwagi krytyczne                                                                                                   | 807 |
| 9.4.3. Typy osobowości jako określona konfiguracja czynników wchodzących w skład Wielkiej Piątki                           | 807 |
| 9.4.3.1. Założenia i korzenie współczesnych typologii osobowości                                                           | 808 |
| 9.4.3.2. Empiryczna weryfikacja typologicznego podejścia do badań nad osobowością                                          | 808 |
| 9.4.4. Funkcjonalne znaczenie cech osobowości – wybrane przykłady                                                          | 810 |
| 9.4.4.1. Cechy osobowości a osiągnięcia szkolne i akademickie                                                              | 810 |
| 9.4.4.2. Cechy osobowości a powodzenie zawodowe                                                                            | 812 |
| 9.4.4.3. Cechy osobowości a zaburzenia psychiczne                                                                          | 812 |
| 9.4.4.4. Cechy osobowości a choroby somatyczne                                                                             | 814 |
| 9.4.4.5. Wnioski z badań nad funkcjonalnym znaczeniem cech osobowości                                                      | 816 |
| <b>9.5. Inteligencja</b>                                                                                                   | 816 |
| 9.5.1. Czym jest inteligencja?                                                                                             | 816 |
| 9.5.2. Struktura inteligencji w ujęciu psychometrycznym                                                                    | 819 |
| 9.5.2.1. Modele czynników równorzędnych                                                                                    | 820 |
| 9.5.2.2. Modele czynników hierarchicznych                                                                                  | 822 |
| 9.5.3. Inteligencja widziana z perspektywy procesów poznawczych                                                            | 825 |
| 9.5.3.1. Triarchiczna teoria inteligencji                                                                                  | 825 |
| 9.5.3.2. Formalna teoria inteligencji                                                                                      | 827 |
| 9.5.3.3. Teoria wielu inteligencji                                                                                         | 828 |
| 9.5.4. Mechanizmy poznawcze inteligencji                                                                                   | 829 |
| 9.5.4.1. Inteligencja a wykonywanie elementarnych zadań poznawczych                                                        | 829 |
| 9.5.4.2. Związek inteligencji psychometrycznej z procesami poznawczymi zachodzącymi w umyśle w trakcie rozwiązywania zadań | 832 |
| 9.5.5. Biologiczne podstawy inteligencji                                                                                   | 833 |
| 9.5.5.1. Rola czynników genetycznych w determinowaniu różnic indywidualnych w inteligencji                                 | 833 |
| 9.5.5.2. Mózg jako siedlisko inteligencji                                                                                  | 835 |
| 9.5.6. Rola inteligencji w funkcjonowaniu człowieka w życiu codziennym                                                     | 838 |
| 9.5.6.1. Inteligencja a osiągnięcia edukacyjne                                                                             | 838 |
| 9.5.6.2. Inteligencja a osiągnięcia zawodowe                                                                               | 841 |
| 9.5.6.3. Inteligencja a powodzenie życiowe                                                                                 | 842 |
| <b>9.6. Podsumowanie</b>                                                                                                   | 845 |
| <b>Rozdział 10</b>                                                                                                         |     |
| <b>PSYCHOMETRIA. KONSTRUKCJA I ADAPTACJA TESTÓW PSYCHOLOGICZNYCH</b>                                                       | 847 |
| <b>10.1. Wprowadzenie</b>                                                                                                  | 848 |
| <b>10.2. Cele psychometrii</b>                                                                                             | 849 |
| <b>10.3. Historia psychometrii</b>                                                                                         | 852 |
| <b>10.4. Specyficzne problemy etyczne</b>                                                                                  | 854 |
| <b>10.5. Założenia i modele dotyczące konstrukcji testów psychologicznych</b>                                              | 855 |
| 10.5.1. Klasyczna teoria testów                                                                                            | 856 |
| 10.5.2. Teoria uniwersalizacji jako odmiana klasycznej teorii testów                                                       | 858 |
| 10.5.3. Teoria odpowiedzi na pozycje testu                                                                                 | 859 |
| 10.5.4. Gdzie wykorzystuje się modele IRT?                                                                                 | 860 |
| 10.5.4.1. Zastosowanie modeli IRT do tłumaczeń językowych                                                                  | 860 |
| 10.5.4.2. Testowanie adaptacyjne (interakcyjne)                                                                            | 861 |
| 10.5.4.3. Zastosowanie modeli IRT do szacowania stroniczości pozycji testowych                                             | 861 |

|                                                                                                      |     |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>10.6. Koncepcja cechy a założenia konstrukcji testu</b>                                           | 861 |
| 10.6.1. Pozytywność i ich charakterystyka                                                            | 862 |
| 10.6.2. Rzetelność pomiaru cechy testem                                                              | 866 |
| 10.6.3. Stabilność czasowa pomiaru cechy testem                                                      | 869 |
| 10.6.4. Trafność pomiaru cechy testem                                                                | 869 |
| 10.6.5. Normy wyników testowych                                                                      | 873 |
| <b>10.7. Procedura konstrukcji testu</b>                                                             | 874 |
| 10.7.1. Analiza podstaw teoretycznych testu                                                          | 874 |
| 10.7.2. Tworzenie pozycji testowych oraz przygotowanie testu do badań                                | 875 |
| 10.7.3. Badanie testem, analiza własności psychometrycznych oraz przygotowanie finalnej wersji testu | 880 |
| 10.7.4. Weryfikacja własności psychometrycznych testu                                                | 881 |
| 10.7.5. Opracowanie norm wyników testu                                                               | 882 |
| 10.7.6. Przygotowanie podręcznika do testu                                                           | 882 |
| <b>10.8. Kulturowa adaptacja testów</b>                                                              | 888 |
| 10.8.1. Procedury kulturowej adaptacji testu                                                         | 888 |
| 10.8.2. Adaptacja testu do specyfiki kulturowej grup demograficznych                                 | 891 |
| <b>10.9. Podsumowanie</b>                                                                            | 892 |
| <b>Bibliografia</b>                                                                                  | 895 |
| <b>Indeks rzeczowy</b>                                                                               | 943 |
| <b>Indeks osobowy</b>                                                                                | 952 |
| <b>Spis i źródła fotografii</b>                                                                      | 964 |